

a po svojim je značajkama anticipirao kasniji markantilizam i omogućio ulazak naših krajeva u međunarodni trgovački sustav.

Na kraju knjige nalazi se popis izvora, literature i kratice (227—237), te sažetak knjige na engleskom jeziku (239—241).

Zaključujući prikaz djela I. Pederina možemo primjetiti da ono predstavlja značajan doprinos proučavanju upravno-političkih i privrednih prilika u Dalmaciji u vrijeme mletačkog vrhovništva. Obimnim korištenjem izvorne građe autor donosi brojne konkretne primjere iz svakodnevnog života gospodarstva, uprave, sudstva, crkve i kulture u gradovima i selima. Premda su brojni podaci koje autor kronološki navodi unutar svakog poglavlja katkada nedovoljno sustavno nadovezuje jedan za drugim, te sadržajem otvaraju mogućnost stvaranja novih podtema i poglavlja, dragocjenost djela je upravo u tome što je ovom prilikom objavljeno mnoštvo činjenica o različitim aspektima dalmatinske prošlosti. Na pose u iscrpna, te poradi toga neophodna za buduća istraživanja upravne i političke povijesti Dalmacije, poglavlja u kojima se razmatraju funkcije u mletačkom upravnom aparatu s obzirom na mjesto djelovanja (grad-selo) i pojedine faze u višestoljetnoj mletačkoj upravi u Dalmaciji. U nedostatak knjige može se ubrojiti izostavljanje kazala osoba, geografskih pojmova i stvari.

U cjelini uzevši, rad I. Pederina pokazuje značaj i mogućnost korištenja izvornog arhivskog materijala za istraživanje različitih aspekata prošlosti Dalmacije tijekom vremena dugog povijesnog trajanja 1409—1797. g.

Lovorka Čoralić

ALFONSO CVITANOVIĆ: OTOK IŽ

Mjesna zajednica Veli Iž, 1989, str. 226

Djelo Alfonsa Cvitanovića »Otok Iž« nastalo je kao rezultat dugogodišnjeg autorova istraživanja prošlosti i sadašnjosti ovog otoka.

Za razliku od većine prethodnih autorovih radova u kojima se pretežno obrađuje problematika glagoljaške pismenosti, crkvenih ustanova, te pomorskog života na Ižu, Cvitanović se u ovom djelu isključivo bavi prirodno-geografskim osobinama otoka, te, u drugoj cjelini, demografskim razvojem i strukturom stanovništva Iža u razdoblju novije povijesti. Štoga su i poglavlja o kulturnoj baštini i društveno-gospodarskom razvoju otoka samo dopunski, opsegom neveliki dijelovi cjelokupnog djela.

Znatno dio knjige čine bilješke koje su jednako vrijedan dio knjige i u kojima autor donosi pojedinosti iz svakodnevnog života, običaja i zanimanja otočana.

Budući da nas više zanimaju demografske promjene i procesi na Ižu kao sastavni dio povijesnog razvoja otoka, to ćemo u ovom prikazu znatno više prostora posvetiti toj cjelini autorova istraživanja.

U prvom dijelu knjige (str. 11—104) autor obrađuje prirodno-geografske osobitosti otoka. Autor ukazuje na položaj i smještaj Iža u središnjem dijelu zadarskog arhipelaga, te na osnovu antičkih i srednjovjekovnih izvora tumači porijeklo naziva otoka, usvajajući pritom mišljenje P. Skoka da ono potječe iz predrimskog razdoblja.

Sljedeća poglavlja odnose se na geološke osnove otočnog reljefa, klimatske osobine, vjetrove, temperaturu, vlažnost i vode, te rasprostranjenost biljne vegetacije i životinjskih vrsta na otoku.

U zaključnom poglavlju prvog dijela autor navodi da se djelovanjem ljudskog faktora kroz prošlost postepeno mijenjala osnova iškog krajolika, prilikom čega je dimenzija i ubrzanje gospodarsko-društvenih promjena uvelike ovisila o strukturi i sastavu stanovništva, te intenzitetu demografskih gibanja na Ižu u prošlosti.

Struktura stanovništva i demografske promjene na otoku Ižu od 1857—1981. godine druga je tematska cjelina knjige (str. 105—214).

Služeći se službenim popisima stanovništva, glagoljaškim maticama crkvenih župa, matrikulama bratovština, »popisima duša« nastalim zbog potreba lokalnih

administrativnih službi, te kronikama i dokumentima pojedinih iških obitelji (Banić), autor tekstom i napose brojnim i raznovrsnim tabelama i grafikonima, prikazuje kretanje stanovništva naselja Veli i Mali Iž.

Autor razmatra mehaničko i prirodno kretanje stanovništva Iža, uspoređujući ga sa istovrsnim pokazateljima za ostale otoke zadarskog arhipelaga, te ukazuje na evidentan proces naglog opadanja stanovništva u poratnom razdoblju. Prateći prosječne godišnje stope nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta na Ižu, autor utvrđuje proces »prirodnog odumiranja« demografske mase na Ižu, koja više »nema prirodne osnove za oporavak« (str. 129).

Migracija kretanja između Velog i Malog Iža su različita uslijed »centralne funkcije« Velog Iža. Prateći smjerove kretanja stanovništva, autor ukazuje na mjesta iseljavanja i dobno-spolnu i stručnu strukturu iseljenog stanovništva, koje najčešće postaje trajno izgubljenom za otok.

Pored iseljavanja, Cvitanović prati i suprotno kretanje stanovništva — useljavanje, ukazujući da ovaj proces nije ni približno tako snažan kao iseljavanje, te je njime samo neznatno ublaženo stalno opadanje stanovništva.

Sastav stanovništva po spolu uvjetovan je dugotrajnim procesom iseljavanja i ratova, zbog čega je normalna premoć ženskog stanovništva u cjelini, te osobito u starijim dobnim skupinama. Posljedice takve neravnoteže su mnogostruke i uglavnom negativne, te su uzrokom umanjenog vitaliteta, nataliteta i prirodnog priraštaja, deformirane strukture aktivnog stanovništva, opustjelosti kuća, latentnim nedostatkom radne snage, itd.

Uspoređujući kretanje spolne strukture stanovništva Iža sa susjednim otocima, autor utvrđuje da je ona na Ižu mnogo nepovoljnija i dugotrajnija.

Razmatranjem koeficijenta maskuliniteta i femininiteta u Velom i Malom Ižu, dobno-spolni sastav, zasebne velike dobne skupine stanovništva, te usporedbom sa stanjem ostalih zadarskih otoka, autor utvrđuje da proces postepenog produžavanja životnog vijeka utječe na opadanje relativnog učešća mlađeg stanovništva, ali i na sve veći udio starijeg stanovništva, u kome se istovremeno povećava učešće ženskog dijela u ukupnom stanovništvu. Razlike u mladoj i staroj dobno-spolnoj skupini između otoka Iža i ostalih zadarskih otoka napose su izrazite na Ižu, što pokazuje da ovaj otok ima jednu od najnepovoljnijih spolno-dobnih struktura u Zadarskom arhipelagu. Pokazatelji živosti (indeks vitaliteta) ukazuju na konstantan proces starenja, napose u naselju Mali Iž, gdje je prirodno izumiranje brže, jer je tamo i apsolutan broj stanovnika nizak i jače izražena starija dobna skupina ženskog stanovništva.

Autor nadalje analizira stopu fertiliteta i nupcijaliteta, utvrđujući negativno kretanje bruto-stope reprodukcije otoka Iža.

U svrhu boljeg sagledavanja demografskih procesa na Ižu autor ukratko analizira stanovništvo otoka po djelatnostima, te poljoprivrednu gustoću na otoku smatrajući da je sve primetniji proces deagrarizacije i smanjivanja obradivih površina budući da je već desetljećima primjetan nedostatak radne snage koja bi održavala agrarne površine na razini postojećih.

Analizirajući, nadalje, kretanje broja domaćinstava i njihovih prosečne veličine na Ižu, autor utvrđuje proces porasta samačkih domaćinstava u kojima prevladavaju žene, te dvočlanih domaćinstava, sastavljenih od muža i žene u podmakloj dobi.

Kratko poglavlje o razvoju glagoljaške pismenosti, te školstva i prosvjete pokazuje stalno smanjenje broja školske djece u ukupnom stanovništvu, te je, još jedan rječit indikator sve slabijeg vitaliteta otoka. Naposljetku, kratka analiza nacionalno-vjerskog sastava stanovništva pokazuje da su stanovnici, uz marginalne iznimke, isključivo hrvatske nacionalnosti i rimokatoličke vjere.

Zaključujući, konačno pregled demografskih promjena na otoku Ižu u razdoblju primjene suvremenih statističkih metoda popisa stanovništva (1857—1981. god.), autor upozorava da je prekretničko razdoblje za Iž nastupilo u drugoj polovini XIX stoljeća kada višak slobodne radne snage sve više iseljava u prekomorske zemlje. Veliki gubici u II svjetskom ratu i nezaustavljiv proces emigracije osnovni su uzroci višestrukih negativnih momenata u demografskom razvoju otoka Iža, rješavanje kojih autor nalazi u promjeni gospodarsko-prometne politike prema otoku Ižu u bližoj budućnosti.

U prilogima autor donosi procjenu i prognozu stanovništva na otoku Ižu od 1857. do 1981. godine (str. 209—210) i pregled godišnjeg kretanja nataliteta, mor-

taliteta i prirodnog prirasta ili pada od 1857—1981. godine (str. 211—212). Na kraju knjige nalazi se popis izvora, povijesnih karata i literature (str. 215—224), te sažetak na engleskom jeziku (str. 225—226).

Zaključujući prikaz djela A. Cvitanovića možemo primjetiti da ono predstavlja znatan doprinos proučavanju demografskih promjena na Ižu i ostalim otocima Zadarskog arhipelaga u jednoipostoljetnom razdoblju od sredine XIX stoljeća do danas.

Premda se autor bavi društveno-gospodarskim i kulturnim razvojem otoka Iža samo u najkraćim crtama, djelo time ne ostaje prikaraćeno. Predstavljajući brojnim tabelarnim pregledima i grafikonima raznovrsne pokazatelje demografskih tokova, te ih uspoređujući sa istovrsnim pokazateljima susjednih otoka, autor redovito nastoji svaku etapu u procesu demografskih gibanja objasniti uvjetovanošću povijesnog razvoja otoka, te je stoga nezaobilazna literatura za proučavanje historijskog i demografskog razvoja otoka u njegovoj bližoj prošlosti.

Lovorka Čoralić

DUŠAN K O S: BELA KRAJINA V POZNEM SREDNJEM VEKU

Ljubljana 1987, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 78.

Djelo Dušana Kosa »Bela Krajina v poznem srednjem veku« objavljena je u izdanju Saveza povijesnih društava Slovenije kao poseban otisak iz Zgodovinskog časopisa (god. XLI, 1987, br. 2—3).

Rad je podjeljen na pet većih sadržajnih cjelina u kojima se autor bavi državno-pravnom pripadnošću Bele Krajine, organizacijom plemićkog društva i strukturom feudalnih posjeda, naseljima i stanovništvom, crkvenom organizacijom i procesom agrarne kolonizacije.

U istraživanju autor se služio izvornom gradnjom, napose zbirkama urbama, kaptolskim spisima, carskim diplomama, katastarskim mapama itd., koja je pohranjena u ljubljanskom i zagrebačkim arhivima.

Rad je opskrbljen kartama i tabelarnim priložima, koji se odnose na strukturu i učestalost zemljišnih posjeda pojedinih plemićkih obitelji u pojedinim župama i naseljima Bele Krajine u XV i XVI stoljeću.

Razmatrajući u prvom poglavlju državno-pravnu pripadnost Bele Krajine (5—18.) autor prikazuje stoljetni proces smjenjivanja vlasti nad ovim područjem počevši od hrvatsko-ugarskih kraljeva do sredine 12. stoljeća, preko borbe hrvatskih i slovenskih plemićkih obitelji za vlast i nadvladavanje obitelji Andechs, Babenberg, Spanheim i Goričkih grofova, da bi, konačno, 1335. godine pripala habsburškoj dinastiji.

Područje Bele Krajine sa gradovima i utverdama Mehovo, Metlika, Črnomelj, Žužemberk, Višnja Gora i Šumberk ostaju gotovo dva stoljeća pod zasebnim poglavarom i upravom, da bi sredinom 16. stoljeća ovo područje postalo mjesto intenzivnog naseljavanja uskoka, te vrhovna vlast postepeno prelazi u nadležnost Karlovačkog generalata.

Smjena plemićkih obitelji, njihove međusobne borbe i ratovi, gradovi i utvrde koje su posjedovali, struktura zemljišnih posjeda s obzirom na broj kletskih selišta i kmetova, vrsta i veličina agrarnih površina, te problem razgraničenja, nasljeđivanja i upravljanja posjedima tijekom više generacija istih i raznovrsnih obiteljskih ograna, tema je Kosova istraživanja u poglavlju »Plemstvo, gospodstva, feudi« (18—44). Prateći prisustvo plemićkih obitelji od spanheimskih ministerijalaca črnomeljskih, gradačkih, krupskih, metličkih, semiških, mehovskih, žumberških i soteskih vitezova, preko njemačkog viteškog reda i moćnih plemićkih obitelji Celjskih, Turjaških i Ortenburških, autor ukazuje na složenost i isprepletenost partikularnih feudalnih interesa za stjecanjem društvenog uticaja, prestiža i vlasti na geografski krajnje skučenom prostoru. U prilogu ovom poglavlju objavljuje tabelarni pregled strukture agrarnih posjeda vodećih feudalnih imanja (Poljane,

UDK 949.713

ISSN 0351-2142

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 24

ZAGREB

1991.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul.1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859 1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547 2 — 84 — 1984.

RADOVI 24

Za izdavača
dr. Nikši Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
BUDAK dr. NEVEN, Filozofski fakultet Zagreb
ČORALIĆ LOVORKA, prof. Demonjina 9 Zagreb
GOLDSTEIN dr. IVO, Filozofski fakultet Zagreb
GRGIN BORISLAV, Filozofski fakultet Zagreb
HRABAK dr. BOGUMIL, Filozofski fakultet Novi Sad
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KEMBEROVIĆ HUSNIJA, prof. Sarajevo
KARAMAN dr. IGOR, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KOLAR DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet Zagreb
KOSTELAC ANA, student Filozofski fakultet Zagreb
KRIŽAK TIMUR, student Filozofski fakultet Zagreb
LABAŠ RENATA, student Filozofski fakultet Zagreb
LEČEK SUZANA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
MIROŠEVIĆ dr. FRANKO, Školska knjiga, Zagreb
OČAK dr. IVAN, Kroflinova 38 Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
POLIĆ BOBIĆ dr. MIRJANA, Filozofski fakultet Zagreb
PRLENDER mr. IVICA, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr. PETAR, Arhiv JAZU Zagreb